

СИСТЕМА АНТИКРИЗОВОЇ АДАПТАЦІЇ БАНКІВ В УКРАЇНІ: ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ

Розкрито сутність системи антикризової адаптації банків та окреслено теоретичні підходи до її дослідження. Обґрунтовано функціональну структуру системи антикризової адаптації банків в Україні та принципи її побудови.

Ключові слова: антикризова адаптація, банк, система антикризової адаптації.

Mamedov S. ANTI-CRISIS ADAPTATION SYSTEM BANKS IN UKRAINE: THEORETICAL ASPECTS

The article reveals the essence of anti-crisis adaptation banks and outlines the theoretical approaches to its study. Grounded functional structure of anti-crisis adaptation banks in Ukraine and the principles of its construction.

Keywords: anti-crisis adaptation, the bank's anti-crisis system adaptation.

JEL classification: E 440

Постановка проблеми. У період соціально-економічних перетворень, наслідків світової економічної кризи проблематика забезпечення стабільного розвитку банківської системи та стійкості банків набуває особливої актуальності, урахувавши, що їх функціонування в сучасних умовах ускладнюється появою криз у різних сферах економіки. Результати діяльності банків стосуються майже всіх сфер економіки, їх невдачі і досягнення можуть призвести до руйнування або значних негативних зрушень в економічній системі загалом. За таких умов постає об'єктивна необхідність формування і впровадження ефективної системи антикризової адаптації, яка спрямована на уникнення кризових явищ, подолання наслідків кризи і стабілізацію діяльності кожної без винятку установи банку. Така система повинна мати постійний характер і здійснювати моніторинг стану банківського діяльності, що сприятиме надійності банківського сектору, зміцненню фінансової безпеки і зростанню економіки, захисту вкладів клієнтів. Саме тому дослідження проблем формування дієвої системи антикризової адаптації банків в Україні є актуальною і своєчасною.

Огляд останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження проблем, пов'язаних із реструктуризацією банків, зробили такі вітчизняні вчені: О. Вовчак, З. Васильченко, Л. Кузнєцова, В. Міщенко, В. Опарін, С. Реверчук, В. Федосов та ін. Однак недостатньо висвітленими залишаються питання визначення сутності поняття «система антикризової адаптації банків», побудови структури і вибору механізмів її функціонування. Загалом, ця тема є недостатньо розробленою в силу того, що вона є відносно новою з позиції як наукових, так і практичних розробок.

Мета статті – обґрунтування сутності та складових системи антикризової адаптації банків в Україні.

Основні результати дослідження. Серед інструментів методології наукових досліджень необхідно виділити системний підхід, який спрямований на розв'язання відповідної проблематики, а саме: 1) визначення змісту системи та її об'єктів як систем ниж-

чого порядку; 2) методологічні аспекти класифікації систем; 3) аналіз їхніх функцій у системних дослідженнях. Системний підхід базується на понятті «система» (від грецького *systeme*) – ціле, складене з окремих частин, і означає сукупність елементів, які перебувають у відносинах один з одним. Тобто системи складаються з певного комплексу взаємопов'язаних елементів, котрі можна виокремлювати та аналізувати. Наведемо декілька визначень поняття «система»: комплекс взаємодіючих елементів або єдине ціле, що складається з частин, які між собою взаємодіють; сукупність елементів, які перебувають у взаємодії між собою; наукова категорія певного рівня абстракції, що служить засобом розв'язання тих чи інших проблем; сукупність, що складається зі з'єднаних частин, множини елементів, які є неподільними, відповідними і перебувають у взаємозв'язках один із одним та утворюють визначену цілісність, тобто єдність певної структури, яка із зовнішнім середовищем взаємодіє як єдине ціле [1, с. 372].

Сформулюємо такі основні системні принципи, якими можна охарактеризувати будь-яку систему: **багатокомплексність** (сукупність елементів – складових системи); **динамічність** (взаємна залежність кожного елементу системи від іншого, а також залежність властивостей цих елементів у системі від їх розташування в системі в цілому, функцій та інших параметрів усередині цілого); **ємерджентність** або **цілісність** (принципова незвідність властивостей системи до суми властивостей усіх її елементів, тобто невизначення з властивостей складових елементів властивостей системи в цілому); **структурність** (яка характеризує залежність поведінки системи від поведінки її окремих елементів, їхніх властивостей і структури); **ієрархічність системи** (кожна ланка системи, з одного боку, виступає у формі більш обмеженої структурною системою, а з другого – є частиною, компонентом більш ширшої системи); **множинність підходів** до вивчення кожної системи через принципову складність їх структури і властивостей; **залежність системи від**

факторів середовища (внутрішнього і зовнішнього), під впливом яких система проявляє і змінює свої властивості.

Необхідність розвитку теорії адаптивного управління в рамках економічної наукової думки обумовлена передусім функціональною, структурною, організаційною складністю банку як соціально-економічної системи та об'єкта управління, що, по-перше, діє в умовах невизначеності параметрів мінливого ринкового середовища, а по-друге, ендогенно характеризується неможливістю отримання адекватної моделі його функціонування.

Поняття «адаптація» (від лат. *adapto* – пристосування) як інструменту впливу на керований об'єкт генеалогічно набуло свого поширення з області біології та соціології в область кібернетики, математичних і технічних наук через розвиток теорії управління об'єктами за значної апріорної невизначеності умов їх функціонування і факторів впливу на них.

Сьогодні існує багато визначень цих понять, що свідчить про різнобічність їхнього використання, однак згідно зі системним підходом загалом термін «адаптація» може виступати у трьох аспектах [2]: адаптація як властивість системи пристосовуватися до можливих змін функціонування; адаптація як сам процес пристосування адаптивної системи; адаптація як метод, заснований на накопиченні й обробці інформації та пристосований для досягнення деякого критерію оптимізації. Об'єднання цих трьох аспектів вираження адаптації дозволяє досліджувати категорії «адаптація» (як процес), «адаптивне управління» (як функція, що поєднує процес і механізми адаптації), «система адаптації» (як синергічне об'єднання принципів, законів адаптації в системі управління з реалізацією методів, алгоритмів і моделі адаптивного управління).

Проведені дослідження поняття «адаптація» дозволяють запропонувати систематизоване визначення з позиції його прояву в економіці, зокрема в управлінні складними соціально-економічними системами – підприємствами. **Адаптація банку** – це процес цілеспрямованої зміни параметрів і структури банку як системи, який здійснюється на основі визначення критеріїв її функціонування, а також наявної інформації щодо прояву і мінливості екзогенних факторів впливу на банківську діяльність. Наше визначення допомагає зрозуміти сутність цієї категорії, яка відіграє важливу роль у розвитку сучасної банківської діяльності через те, що в сучасних умовах господарювання адаптація банків є обов'язковою умовою і головним критерієм ефективності господарської діяльності.

Тому метою процесу адаптації є створення дієвого механізму, основним завданням якого має бути забезпечення швидкого реагування суб'єкта господарювання на дію зовнішніх загроз. Основними елементами такого механізму мають стати такі чинники, як реструктуризація, модернізація, реінжиніринг, управління на основі внутрішніх і зовнішніх сигналів.

У період соціально-економічних перетворень, наслідків світової економічної кризи 2007–2008 рр. завдання забезпечення стабільного розвитку банківської системи та стійкості банків набуває особливої акту-

альності, ураховуючи, що їх функціонування в сучасних умовах ускладнюється появою криз у різних сферах економіки. Найбільших проблем остання світова криза завдала банківському секторові, який виявився нездатним протистояти її викликам, мобільно пристосуватись до постійних змін у ринковому середовищі, через проблему «поганих» активів банки зазнали значних збитків. За таких умов банкам потрібно орієнтуватися на формування й упровадження ефективної системи антикризового менеджменту, застосувати спеціальний антикризовий механізм для уникнення кризових явищ, подолання наслідків кризи і стабілізацію діяльності банку.

Економічний механізм антикризового управління має бути складовим елементом управління банком і складатися з трьох підсистем: підсистема забезпечення, функціональна і підсистема управління проблемними активами. Перша підсистема включає компоненти організаційного, методичного, нормативного, фінансового, інформаційного та технічного забезпечення. Друга підсистема об'єднує функції управління кризовими ситуаціями і являє собою комплекс економічних і організаційних методів, які сприяють вирішенню завдань діагностики банку, аналізу, контролю і своєчасного запобігання кризовим ситуаціям, що наближаються. Третя – це підсистема обліку, оцінки, фінансового оздоровлення і подолання інших проблем [3, с. 324].

Антикризове управління діяльністю банку – комплекс заходів щодо виявлення факторів, які спричиняють кризу, профілактики, діагностики, попередження і нейтралізації кризових явищ, спрямований на досягнення цілей діяльності банку, реалізацію стратегії, прогресивний розвиток.

Умовою адекватного і поглибленого вивчення системи антикризової адаптації банків є застосування комплексу сучасних наукових підходів та методів наукових досліджень.

По-перше, діяльність банківських установ є чутливою до змін внутрішнього і зовнішнього середовища. Так, наприклад, ефективність діяльності банків залежить від умов конкурентного середовища, загально-економічної та військово-політичної ситуації, попиту і пропозиції на фінансові ресурси. Тому банки особливо чутливі до кризових процесів.

По-друге, важливу роль у розвитку кожної без винятку установи банку відіграє адаптація, оскільки в сучасних умовах вона виступає обов'язковою умовою забезпечення ефективності банківської діяльності, особливо в період кризових явищ та процесів.

По-третє, з метою адаптації банків до внутрішніх і зовнішніх умов банківської діяльності переважно використовується механізм реструктуризації, який проявляється через такі її напрями, як трансформація, реорганізація, реформування та реінжиніринг.

По-четверте, діяльність кожного банку має бути спрямована на недопущення та уникнення виникнення кризових ситуацій на мікрорівні. Антикризові заходи можуть і повинні застосовуватись не тільки при настанні кризи, але і на всіх етапах життєвого циклу банківської установи, тому що кожній фазі циклу

можуть відповідати свої специфічні антикризові заходи. Тобто антикризове управління – це неперервний набір дій у різних структурах банку, які спрямовані на те, щоб не допустити виникнення кризових явищ банку на будь-якій життєвій фазі банку.

По-п'яте, якщо йдеться про антикризову адаптацію банківської системи загалом, то в такому разі застосовується антикризове регулювання як сукупність конкретних дій з боку урядів, центральних банків та інших уповноважених органів з метою відновлення платоспроможності та ліквідності банківської системи держави.

По-шосте, процес антикризової адаптації банків має постійний характер (особливо у вітчизняних реаліях) і потребує належного інструментального за-

безпечення, а використовувані інструменти мають забезпечувати належну гнучкість адаптивним змінам за рахунок їх максимальної універсальності.

Отже, виходячи із вищевикладених міркувань, ми пропонуємо розглядати **систему антикризової адаптації банків** як сукупність економічних суб'єктів, які взаємодіють між собою на базі використання відповідного інструментарію реструктуризації, що дає змогу отримати кінцевий результат антикризових заходів, який полягає в досягненні установою банку поставлених цілей з огляду на стабілізацію факторів впливу внутрішнього і зовнішнього середовища. Функціональну структуру системи антикризової адаптації банків в Україні наведено на *рис.*

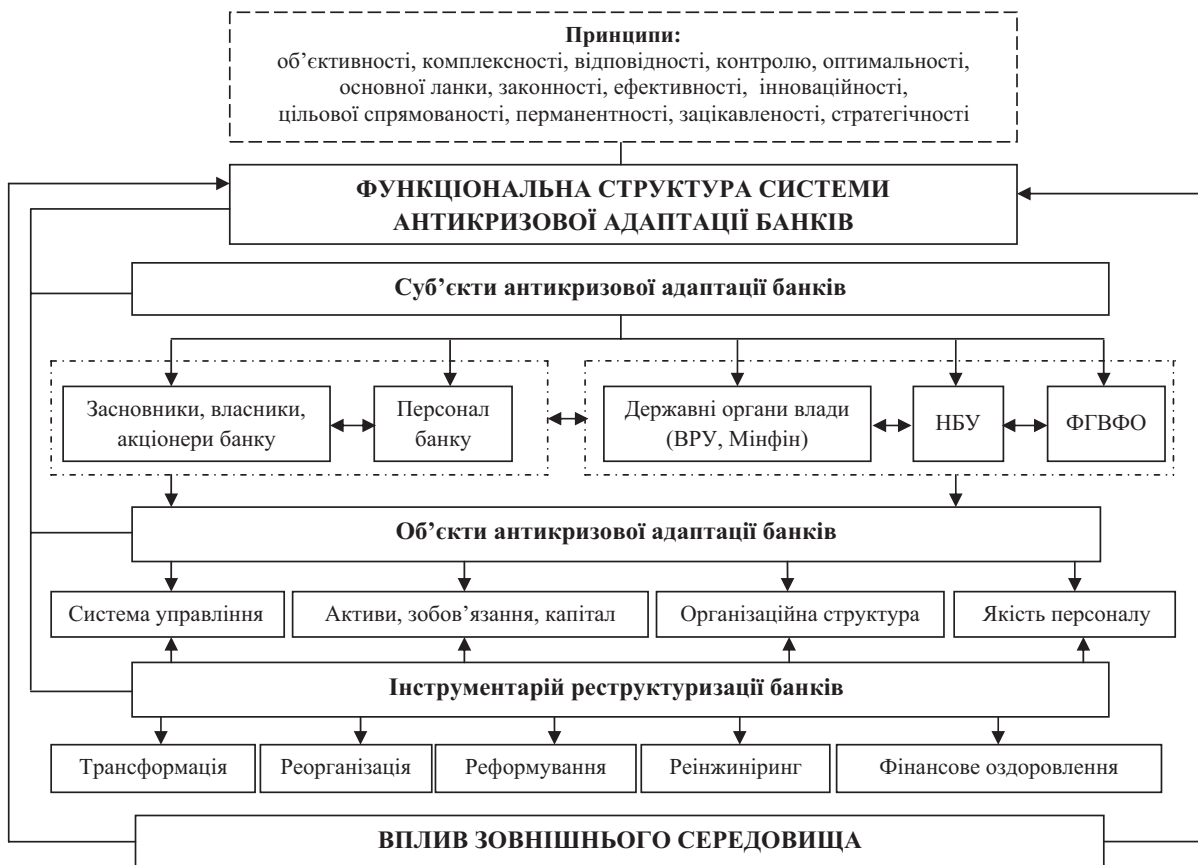

Рис. Функціональна структура системи антикризової адаптації банків в Україні

Примітка. Розробка автора

Суб'єктами системи антикризової адаптації банків в умовах ринкової економіки є, по-перше, безпосередньо банківські установи, які самостійно реалізують заходи антикризового управління на макрорівні і представлені такими зацікавленими суб'єктами, як засновники, власники, акціонери, керівництво і персонал банку. По-друге, органи державної влади, центральний банк та інші уповноважені органи (наприклад, в Україні – Фонд гарантування вкладів фізичних осіб – ФГВФО), які координують діяльність і розвиток комерційних банків, у тому числі й здійснюють прямий або непрямий вплив на реалізацію антикризових заходів на макрорівні.

Національний банк України за наявності ознак нестійкого фінансового стану банківської системи,

виникнення обставин, що загрожують стабільності банківської та/або фінансової системи країни, має право визначати тимчасові особливості регулювання і нагляду за банками або іншими особами, які можуть бути об'єктом перевірки Національного банку України, у тому числі особливості підтримання ліквідності банків, застосування економічних нормативів, формування та використання резервів для відшкодування можливих втрат за активними операціями банків, запровадження обмежень на їх діяльність, у тому числі обмежувати або забороняти видавати кошти з поточних і вкладних (депозитних) рахунків фізичних та юридичних осіб, а також обмежувати або тимчасово забороняти проведення валютних операцій на території України, зокрема операцій із вивезення, пе-

реказування і пересилання за межі України валютних цінностей [4, с. 13].

Основним завданням ФГВФО є забезпечення функціонування системи гарантування вкладів фізичних осіб і виведення неплатоспроможних банків з ринку. Відповідно до статті 4 Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» ФГВФО здійснює процедуру виведення неплатоспроможних банків з ринку, у тому числі шляхом здійснення тимчасової адміністрації та ліквідації банків, організовує відчуження всіх або частини активів і зобов'язань неплатоспроможного банку, продаж неплатоспроможного банку або створення і продаж перехідного банку.

Об'єктом системи є низка характеристик банківської діяльності – система управління банку, його організаційна структура, фінансова структура (активи, зобов'язання, капітал), якість персоналу.

Зазначимо, що поряд з об'єктом і суб'єктом до системи антикризової адаптації банків належать і принципи, під якими розуміють основні правила її функціонування. До найважливіших системних принципів, які визначають загальні вимоги до організації системи антикризової адаптації банків, належать: *принцип законності* (знання, використання і неухильне дотримання зазначеними працівниками норм чинного законодавства та підзаконних нормативно-правових актів у процесі антикризового управління установою банку); *принцип об'єктивності* (урахування сутності і механізмів виникнення та поглиблення кризових явищ, орієнтацію управлінського впливу на зовнішні прояви кризи і глибинні першопричини виникнення кризових явищ з метою локалізації або усунення); *принцип комплексності* (необхідність системного підходу, розроблення антикризових рішень з усіх напрямів функціонування банківського сектору та його взаємодії із зовнішнім середовищем); *принцип контролю*

(здійснення постійного моніторингу за реалізацією заходів з метою постійної їх адаптації до мінливих умов зовнішнього і внутрішнього середовища); *принцип оптимальності*, який передбачає оптимальне співвідношення оперативних, тактичних і профілактичних антикризових заходів з урахуванням стадії кризи; *принцип ефективності* (максимально можливе використання антикризового потенціалу як об'єкта, так і суб'єкта процесу адаптації до формування обґрунтованої програми антикризових дій, мінімізація витрат на антикризову адаптацію); *принцип інноваційності* (реалізація антикризових заходів шляхом використання нових технологій, сучасного інструментарію і методів менеджменту) та ін.

Висновки. Систему антикризової адаптації банків слід розглядати з позицій сукупності економічних суб'єктів, які взаємодіють між собою на базі використання відповідного інструментарію реструктуризації, що дає змогу отримати кінцевий результат антикризових заходів, який полягає в досягненні установою банку поставлених цілей з огляду на стабілізацію факторів впливу внутрішнього і зовнішнього середовища.

З огляду на функціональну, структурну та організаційну складність банку як об'єкта управління і складну соціально-економічну систему, що діє в умовах невизначеності параметрів мінливого ринкового середовища та характеризується неможливістю отримання адекватної моделі його функціонування, метою функціонування системи антикризової адаптації є створення дієвого механізму, основним завданням якого має бути забезпечення швидкого реагування банку на дію зовнішніх загроз. Основними елементами такого механізму мають стати такі чинники, як реструктуризація, модернізація, реінжиніринг, управління на основі внутрішніх і зовнішніх сигналів, дослідження яких є предметом для подальшого дослідження.

Список використаних джерел

1. Паєнтко Т. В. Методологічні аспекти фінансових досліджень / Т. В. Паєнтко // Економіка та держава. – 2008. – № 10. – С. 20.
2. Воронцова Г. В. Основные направления адаптации системы управления предприятием в конкурентной среде [Электронный ресурс] / Г. В. Воронцова. – Режим доступа : http://science.ncstu.ru/articles/econom/2010_10/34.pdf/file_download.
3. Фединець Н. І. Адаптивна модель управління підприємством у нестабільних умовах функціонування / Н. І. Фединець // Науковий вісник НЛТУ України. – 2011. – Вип. 21.14 – С. 320–326.
4. Міщенко В. Міжнародний досвід реструктуризації банківської системи за участі держави / В. Міщенко, А. Петріна // Вісник Національного банку України. – 2011. – № 4. – С. 12–17.

References

1. Paentko T. V. (2008) Metodolohichni aspekty finansovykh doslidzhen [Methodological aspects of financial research] Economy and the State [Ekonomika ta derzhava], 10, 20 [in Ukrainian].
2. Vorontsova H. V. (2010) Osnovnye napravlenyya adaptatsyy systemy upravlenyya predpriyatyem v konkurentnoy srede [Basic direction adaptation system enterprise management environment in konkurentnoy]. Retrieved from : https://science.ncstu.ru/articles/econom/2010_10/34.pdf/file_download [in Ukrainian].
3. Fedynets' N. I. (2011) Adaptivna model' upravlinnya pidpriyemstvom u nestabil'nykh umovakh funktsionuvannya [Adaptive management model enterprise in an unstable operation] Scientific Bulletin NLTU Ukraine [Naukovyy visnyk NLTU Ukrayiny], 21.14, 320–326 [in Ukrainian].
4. Mishchenko V. (2011) Mizhnarodnyy dosvid restrukturyzatsiyi bankivs'koyi systemy za uchasti derzhavy [International experience in restructuring the banking system with the state] Bulletin of the National Bank of Ukraine [Visnyk Natsional'noho banku Ukrayiny], 4, 12–17 [in Ukrainian].